

**Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas (apie 1350-1430) ir
valdovo dvaras Birštone**
Prof. dr. Raimonda Ragauskienė (Lietuvos istorijos institutas)

Rugsėjo 8 d. minime neįvykusią, nors tuomet labai lauktą, o ir dabar pageidautiną, dieną – 1430 m. rugsėjo 8-tą dieną, Švenčiausios Mergelės Marijos gimimo dieną, buvo numatyta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (apie 1350-1430) karūnacija.

1429 m. Lucko suvažiavimas, Jonas Mackevičius (1934 m.)

Dar 1429 m. Lucko suvažiavime Lietuvos ir Lenkijos valdovų – Vytauto ir Jogailos susitikime su Šv. Romos imperijos imperatoriumi Zigmantu Liuksemburgiečiu buvo ne tik aptarti Vidurio Rytų Europos reikalai, bet ir pasiūlyta Vytautui karūnuotis. Tačiau karūnacija taip ir neįvyko, ją sutrukdė Lenkijos didikai nepraleidę pasiuntinių su karūnomis. Atsirado mitas, kad lenkai pagrobė karūnas, nors nauji tyrimai rodo, kad karūnos berods grįžo atgal į Vokietiją. Taigi trečias kartas Vytautui netapo lemtingu. Lietuvos valdovas jau kelis kartus buvo sulaukęs pasiūlymo karūnuotis: 1398 m. spalio mėn. Salyno saloje ties Kaunu Lietuvos bajorai Vytautą paskelbė Lietuvos karaliumi; 1420 m. Vytautui karūną siūlė čekai; galiausiai 1430 m. pirmoji karūnacijos data buvo paskirta rugpjūčio 15 d. Tačiau neįvykus jai ar rugsėjo 8 d., karūnacija perkelta dar du kartus (į rugsėjo 29 d. ir į lapkričio 8 d.). Nei vieną kartą jos surengti nepavyko, o spalio 27 d. Vytautas mirė.

1914 m. Vavelyje eksponuota valdovų karūna (XV a. pr.)

Koks buvo tolesnis Vytautui ir jo žmonai skirtų karūnų likimas? Manoma, kad Zigmantas Liuksemburgietis grįžusias į Vokietiją karūnas įkeitė turtingiems vokiečių (Niurnbergo, Ravensburgo, Bazelio ir Regensburgo) miestiečiams. Matyt, galiausiai jas auksakaliai perlydė. Nors pasakojimai apie lenkų trukdymą ir karūnų vagystes toliau tęsia savo istoriją. 1914 m. Vavelyje buvo eksponuota XV a. pr. karūna, priskirta LDK valdovui.

Nepaisant nepavykusios karūnacijos, Vytautas išlieka pačiu žinomiausiu valdovu Lietuvoje. Tokį – galingo ir įtakingo valdovo vaizdinį suformavo dar XV a. lenkų kronikininkas Janas Dlugošas. Nuo pat Vytauto mirties formavosi didžio valdovo įvaizdis, kuris pasiekęs XVI a. jau buvo tapęs savotišku kultu. Atskirą etapą galima išskirti XX a. tarpukario Lietuvoje, kai 1930 m. minėti jubiliejiniai Vytauto metai. Vytauto populiarumą šiandien rodo šio vardo suteikimo Lietuvos vaikams dažnumas. Lietuviškas dvikamienis vardas Vytautas reiškia vy- [vytis] ir taut- [tauta].

Vytautas vienas iš nedaugelio Lietuvos valdovų palikęs pėdsaką europinėje atmintyje. Jį minėjo istorikas Enėjas Silvijus Piccolominis, prancūzų eseistas Mišelis de Montenis. Jau XVI a. pr. vokiečių dailininkas kartu su kitais Vakarų Europos valdovų atvaizdais, nutapė ir paausavo Ldk Vytauto vadinamo Didžiuoju portretą. Išlikęs akvarele pieštas atvaizdas (miniatiūra), kaip manoma, yra vienas seniausių išlikusių Vytauto atvaizdų. Tai rodo, kad šis LDK valdovas laikytas vienu žymiausių Europos valdovų – greta Prancūzijos, Austrijos, Italijos, Vokietijos kunigaikščių. Miniatiūroje vaizduojamas Vytautas kartu su žmona Ona († 1418). Politiniame gyvenime Vytautą palaikė jo pirmoji žmona Ona Vytautienė (Sudimantaitė), lydėdama Vytautą į Vokiečių ordino žemes, dėka jos sumanumo 1382 m.

Vytautas pabėgo iš Jogailos nelaisvės Krėvos pilyje. Abu jie buvo palaidoti šalia Valdovų rūmų stovinčioje Vilniaus Katedroje, nors palaikai iki šiol nėra rasti.

XVI a. pr. nežinomo vokiečių dailininko miniatiūra, vaizduojanti Ldk Vytautą su žmona Ona.

Onos Vytautienės spaudas.

Vytauto reikšmė žvelgiant istoriškai nėra vien tik pasiekimai. Vytautui teko valdyti, kai Lietuva priėmė krikščionybę ir kai baigėsi nuolatiniai karai su vokiečių ordinu, stojo pakankamai ilgalaikė taika, kurios metu galėjo įvykti per XIV a. brendusios reformos. Miestiečiams jis buvo savivaldos teisių suteikėjas, o žydų, totorių ar karaimų bendruomenėms tai buvo jų bendruomenių įkurdintojas. Aišku,

Vytauto laikais Lietuva išsiplėtė teritoriškai, pasiekė didžiausią kada nors turėtą plotą. Kita vertus, Vytautas, anot prof. Edvardo Gudavičiaus, ėjo ten, kur ėjosi, tai yra į Rytus. O vykdydamas aktyvesnę politiką Rytuose, neišvengiamai turėjo daryti tam tikrus kompromisus Vakaruose. Todėl teko kelis kartus Žemaitiją dovanoti vokiečių ordinui, nesugebėta tinkamai įtvirtinti pergalės po Žalgirio mūšio. Labai svarbu, kad Vytautas nepaliko dinastijos, jo vienintelė duktė ištekėjo už Maskvos didžiojo kunigaikščio ir jos palikuonys toliau valdė Maskvoje. Tad ir karūnavęsis – karūnos nebūtų turėjęs kam perduoti. Lietuvoje toliau liko valdyti jo pusbrolio – Jogailaičių linija.

Vytautas Birštone

Vytauto laikais Birštonas buvo strategiškai svarbi valstybės vieta. Piliakalnyje stovėjo Birštono pilis, minima 1382 ir 1387 m. Vėliau ji tapo Vytauto medžioklės dvaru (minimas 1401 ir 1423 m.). Medinė pilis buvo ne kartą pulta kryžiuočių. Pilyje lankydavosi kunigaikščiai ir kiti didikai, atvykdamę į medžioklės, kartais pilis buvo prieglobsčiu nuo karų ir neramumų besislapstantiems.

Vytauto vardu vadinamas piliakalnis Birštone

Vytauto kalnu vadinamas vienas aukščiausių Lietuvoje Birštono piliakalnis Nemuno dešiniajame krante. Nors stačių šlaitų piliakalnį, turintį viršuje ovalią 70 m. ilgio ir 35 m. pločio aikštelę, dalinai suardė vandentiekio rezervuaro duobės, pietinėje piliakalnio pašlaitėje rasta gyvenvietės pėdsakų bei lipdytos grublėtu paviršiumi ir žiestos keramikos. Piliakalnis apipintas legendomis. Sakoma, kad čia po medžioklės ilsėdavosi Ldk Vytautas XIV a. pabaigoje piliakalnyje stūksojo tvirta, sunkiai paimama medinė Birštono pilis, vienaamžė su Punios pilimi. Ją supo gilios, šaltiniuotos raguvos, klampi šaltiniuota pelkė, pylimas ir įtvirtintas papilys. Netoli pilies buvo LDK dvaras, vėliau žinomas kaip *Užkeiktas dvaras*.

Trūksta tikslesnių duomenų apie ankstyvojo vytautinio laikotarpio Birštono valsčiaus administravimą, tačiau žinomas vytautinių laikų Birštono administracijos atstovas – tįjūnas Getautas. 1409 m. Vytautas jį su kitais žemaičių bajorais siuntė į Žemaitiją. Getautas įvardintas kaip *kemmere von Birsten*. Jį galima pavadinti pirmuoju istoriniuose šaltiniuose paminėtu “birštoniečiu”. Tai buvo Kopacz herbo – jį gavo 1413 m. Horodlėje bajoras. Turėjo du sūnus –Jurgį ir Dargį.

Getauto herbas

Birštonas laikomas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto medžioklės rezidencija. Remiamasi 1413–1414 m. Lietuvą aplankiusio prancūzų riterio Ghilleberto de Lannoy kelionių aprašymu. Keliautojas iš Trakų atvyko į “Poseur” pilį ir to paties pavadinimo kaimą “ant labai didelės upės Nemuno kranto. Minėta pilis yra labai didelė ir labai stipri, pastatyta iš medžio ir žemių. Vienas jos šonas remiasi į statų kalną, stovintį ant minėtos upės kranto, kitas nusileidžia į lygumą. Ten, toje pilyje, radau Lietuvos valdovą kunigaikštį Vytautą, jo žmoną bei dukterį, išleistą už didžiojo Maskvos karaliaus, ir jo dukters dukterį. Kunigaikštis buvo atvykęs į tą vietą, kaip paprastai daro žiemą, medžioti aplinkiniuose miškuose. Prabūna čia tris savaites ar mėnesį, neparvykdamas nė į vieną iš savo dvarų ar miestų.

Apie Vytauto lankymąsi Birštone byloja žodinė liaudies tradicija, atkeliavusi iki mūsų dienų greičiausiai iš vytautinių laikų – tai yra jau minėtas piliakalnio Nemuno dešiniajame krante, apjuosto daubomis, vadinimas Vytauto kalnu. Tai neabejotinas dar Vytauto laikais prasidėjusio jo kulto, legendos formavimosi atspindys. Ir kitose vietovėse, kuriose lankėsi šis didysis kunigaikštis, užfiksuota nemažai su jo vardu siejamų objektų, kaip antai “Vytauto kelias”, “Vytauto tiltas”, “Vytauto koplyčia”, “Vytauto įtvirtinimai Palenkėje” ir t. t. Dar 1557 m. žmonės statė kryžius toje vietoje, kur Vytautas persikėlė per Dauguvą, vykdamas į Maskvą ir Naugardą. Vytauto buvimą Birštone patvirtina ir daug vėlesni istorinės sąmonės atspindžiai. Ne veltui tarpukaryje vienas mineralinio vandens šaltinis pavadintas “Vytauto”

vardu, šis pavadinimas neišnyko net sovietiniais laikais. Daug ką pasako ir Birštone išgaunamo mineralinio vandens “Vytauto” bei “Birutės” pavadinimai.

Didžiojo kunigaikščio Vytauto buvimą Birštone ir jo apylinkėse patvirtina ir kiti istoriniai šaltiniai. 1408 m. vasario 14 d. Birštone Vytautas pasirašė privilegiją, kuria Kauno miestui suteikė magdeburgines teises. Tačiau šis dokumentas laikomas falsifikuotu, tai yra pakeistu XVII a., tačiau greičiausiai autentiškos Vytauto duoties pagrindu. Taigi, nors privilegijos turinys galėjo būti kitoks, tačiau labai didelė tikimybė, kad autentiškas dokumentas buvo surašytas būtent Birštone.

1423 m. kovo 7 d. iš Birštono rašytas Vytauto žmonos Julijonos laiškas didžiajam Ordino magistrui, kuriame dėkojama už atsiųstas dovanas. Antroji Vytauto žmona, Lietuvos didžioji kunigaikštienė Julijona Alšėniškė (1418–1430) aktyviai rėmė LDK kunigaikščio karūnavimą Lietuvos karaliumi, tačiau karūna Vytauto nepasiekė.

Taigi Birštonas buvo svarbus ankstyvosios Lietuvos valstybės administracinis teritorinis vienetas, kuriame buvo valdovo dvaras ir pilis. Ir šiandien visai netoli piliakalnio, Birštono parko krantinėje, stovi išdidus Vytauto Didžiojo paminklas. Ne veltui kunigaikštis sėdi ant žirgo – miesto apylinkės garsėjo kaip jo medžioklės vietos, o ant piliakalnio stovėjo valdovo pilis, kurioje Vytautas ne kartą lankėsi. 1998 m. skulptūros autoriai G. Jokūbonis ir V. Čekanauskas kunigaikštį pavaizdavo kaip karingą ir žygių ištroškusį žmogų, tarsi kentaurą, suaugusį su žirgu.

